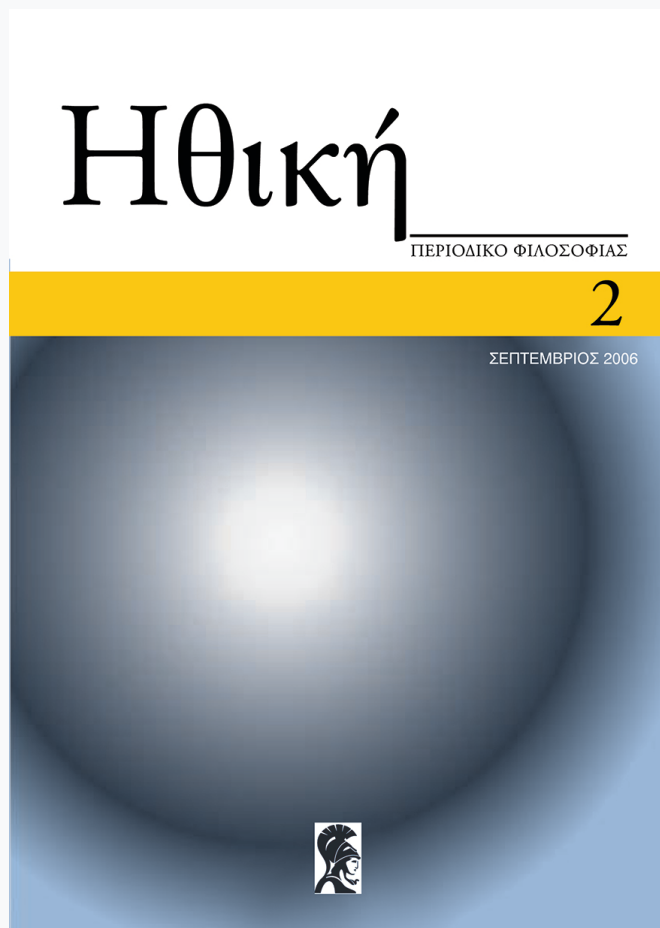

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 2 (2006)

Μία πιθανή κατάλυση της καταλύσεως της αξίας των όντων

Μαρία Φραγκιαδάκη

doi: [10.12681/ethiki.22649](https://doi.org/10.12681/ethiki.22649)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Φραγκιαδάκη Μ. (2020). Μία πιθανή κατάλυση της καταλύσεως της αξίας των όντων. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (2), 55–67. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22649>

Μία πιθανή κατάλυση της καταλύσεως της αξίας των όντων

Στο πλαίσιο των επιρροών της προσωκρατικής και κλασικής ελληνικής διανόησης στη σύγχρονη εφαρμοσμένη ηθική θα προσεγγίσω το ιδιαίτερα επίκαιρο και πάντα επίμαχο φιλοσοφικό θέμα περί της αξίας του όντος.

Η πρόθεσή μου εντάσσεται στο πλαίσιο μελέτης των στοχαστών της εφαρμοσμένης ηθικής να βρουν εκείνο το στοιχείο της ανθρώπινης συμπεριφοράς που θα καθορίζει, ανεξάρτητα πρόθεσης ή συνέπειας, την ηθική πράξη των ανθρώπων, απέναντι στα όντα γενικά. Εάν, κατά ορισμένους η αξιολόγηση καθορίζει την πράξη των ανθρώπων είτε κατ' άλλους, αντιθέτως, η πράξη καθορίζει την αξιολόγηση, ωστόσο, αδιαμφισβήτητα και στις δύο περιπτώσεις, η άποψη που υιοθετούμε σε θέματα ηθικής τίθεται ως εκείνη η ρυθμιστική αρχή της ηθικής συμπεριφοράς, που παρακινεί άλλοτε την ακούσια και άλλοτε την εκούσια ηθική αξιολόγηση και πράξη των ανθρώπων. Πως δύναται όμως να διαμορφωθεί συστηματικά από πλευράς ηθικής, εφ' όσον δεν μπορούμε να βασισθούμε σε τυχαίες και μεμονωμένες περιπτώσεις¹ ηθικής πράξης, ώστε να δοθεί λύση στα σύγχρονα προβλήματα της διαφθοράς και της οικολογικής κρίσης;

Είναι προφανές, σήμερα, όπως προκύπτει η ανάγκη να υπερβούμε τόσο τη διαφθορά όσο και την οικολογική κρίση, ότι οι θεωρητικοί της ηθικής προσδοκούν στην θέση της αυθόρμητης ηθικής τάσης του ανθρώπου να θέσουν εξ' αρχής την εκούσια αξιολογική ηθική κρίση, μάλιστα, ελεύθερη χωρίς εξαναγκασμό, η οποία, όπως πιστεύουν, θα προτρέψει το μέγιστο δυνατό αριθμό ανθρώπων να εφαρμόσουν κάποια ηθική αρχή προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικότερα τα σημαντικά πρακτικά ζητήματα της εποχής μας. Κάτι το οποίο σαφώς και δεν μπορούν να προβλέψουν, αλλά, μόνο να επιδιώξουν, δηλαδή τη καλλιέργεια της γνώμης ή κρίσης ως

ρυθμιστικής αρχής της ηθικής συμπεριφοράς των ανθρώπων, παρέχοντες τις κατάλληλες, για το στόχο αυτό, ειδικές πληροφορίες.

Στην κατεύθυνση αυτή και στο πλαίσιο της εφαρμοσμένης ηθικής γενικά και της οικολογικής ηθικής ειδικότερα, θέτω υπό συστηματική μελέτη την έννοια του όντος και το περιεχόμενο που αυτή κατέχει σε φιλοσοφικές θεωρίες, διότι αποτέλεσε αντίστοιχα πηγή αξίας ή απαξίας του φορέα της, εκ τούτου πηγή, αντίστοιχη προς την εκάστοτε πεποίθηση, πράξης. Η συστηματική ιστορική μελέτη περί της αξίας² του όντος φέρνει σήμερα στο προσκήνιο θέματα που αφορούν τόσο την ιατρική ηθική όσο και την οικολογική ηθική, εφόσον, από πλευράς ιατρικής ηθικής προκύπτουν σημαντικά ερωτήματα όπως: νομιμοποιούνται οι εκάστοτε επιστημονικοί φορείς να επαναπροσδιορίσουν την εγγενή αξία της γέννησης, της ζωής και του θανάτου του ανθρώπου, ώστε να του παρέχουν ή να του αφαιρέσουν δικαιώματα, κατ' επιλογή; και από πλευράς οικολογικής ηθικής, η χρηστική αξία της Φύσης -ό,τι αποτελεί το περιεχόμενό της, όπως οργανικά και ανόργανα όντα, χλωρίδα, οικοσυστήματα, κ.α.- νομιμοποιεί τη πράξη μας, αντίστοιχα προς την άποψη ή αξία που υιοθετούμε, να τη χρησιμοποιήσουμε για οποιοδήποτε «σημαντικό» λόγο;

Τελικά, είναι άξιο απορίας εάν δύνανται τα όντα της Φύσης, μεταξύ αυτών ο άνθρωπος, να επιδεχθούν ίση ηθική αξία -ακόμη και όταν η ισότητα δεν δηλώνει κατ' ανάγκη ομοιότητα μεταξύ των όντων- όταν η ίδια η έννοια της αξίας είναι προφανές ότι έχει καταλυθεί ορισμένως από πλευράς ηθικής προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα σημερινά σημαντικά ζητήματα του ανθρώπινου βίου. Εν τούτοις, στο παρόν δοκίμιο θα επιχειρηθεί μία πιθανή κατάλυση της κατάλυσης της αξίας του όντος, υπό το πρίσμα της ηθικής αρχής όλα τα όντα έχουν ηθική αξία, προς όφελος της ηθικής αξίας του όντος απέναντι σε όλα, ανεξαιρέτως, τα όντα της φύσης, συγκεκριμένα όπως αυτή προκύπτει από την αναγκαιότητα των ηθικών ζητημάτων.

Εξ' αρχής τούτο φαίνεται ακατόρθωτο, εφόσον η ίδια η αξία της αξίας είναι υπό αμφισβήτηση, ή έχει, ορισμένως, καταλυθεί. Εν τούτοις, η αξία του όντος, παραδοσιακά, αποτελεί καθολική έννοια, φέρουσα την ουσία του όντος και εκ τούτου την αξία των όντων καθ' εαυτή στο φιλοσοφικό λόγο. Ακόμη, ως σημασιολογικά φορτισμένη έννοια στην πορεία του χρόνου, πιστεύω ότι παραμένει εκείνο το στοιχείο που είναι δυνατόν να διαμορφώσει θετικά την γνώμη του κοινού νου περί ηθικής ενότητας, συ-

νεπώς και αξίας των όντων, εφόσον προσδιορίζει και επαναπροσδιορίζει και σήμερα την μέγιστη έννοια, το γένος των όντων. Κάτι που προφανώς δεν θεωρείται αναγκαίο στην περίπτωση των στοχαστών της ηθικής και όσων υιοθετούν κάποια ηθική διδασκαλία, εφόσον είναι ήδη ευαισθητοποιημένοι σε θέματα εφαρμοσμένης ηθικής. Η δεοντολογική αρχή όλα τα όντα έχουν αξία καλείται να επιφέρει, όπως επανειλημμένως θα ισχυρισθώ, την «ελάχιστη» ηθική πράξη του κοινού νου απέναντι σε ζητήματα διαφθοράς και οικολογικής κρίσης, εφόσον θεωρείται γεγονός ότι οι πράξεις μας μπορούν να βλάψουν όσο και να ωφελήσουν.

Παραπέμποντας στην ουσία του όντος, όπως η προσωκρατική και η κλασική φιλοσοφική διανόηση εξέλαβε, παρατηρούμε ότι απαρχές του ο φιλοσοφικός λόγος περιέλαβε υπό την μέγιστη έννοια του όντος οτιδήποτε υπάρχει ή υφίσταται στη ζωή, ως Όλο. Αφενός επιχείρησε να αναλύσει το ον στα καθ' ἑκάστα για να κατανοήσει τη ζωή αφετέρου, όμως, επιχείρησε να μη διασπάσει την ενότητα που διέπει τα ιδιαίτερα επιμέρους όντα νοούμενα ως καθόλου. Κάτι που σήμερα όχι μόνο δεν επιδιώκεται, αντιθέτως, η συνεχής εξειδίκευση από έκαστη επιστήμη συμβάλει στον κατακερματισμό της έννοιας του όντος, επικαλούμενη τις ανάγκες της επιστημονικής γνώσης. Παρά τον ισχυρό αντίλογο, οφείλω να επισημάνω ότι στη πορεία της «εξέλιξης», όπως η βιομηχανία και η τεχνολογία παράλληλα με την συμβολή της επιστήμης επεδίωξαν, δεν παρατηρήθηκε μια ποιοτικότερη σχέση των ανθρώπων προς τα όντα της φύσης. Αντιθέτως, η αρχική αρμονία διαταράχθηκε ακόμη και, για το ανθρώπινο όν. Πλέον, εναπόκειται στην ηθική γενικά και στην οικολογική ειδικότερα όπως επιχειρήσει να επαναφέρει τον άνθρωπο, υπό τις νέες συνθήκες ζωής και όρους, σε μια εναρμονισμένη σχέση, με το περιβάλλον του.

Χωρίς να παραβλέπω τη συμβολή των κλάδων της ηθικής, των θεωρητικών σχολών και των επιφανών στοχαστών, όπως διαμορφώθηκαν μέχρι σήμερα, προτείνοντας την δική τους λύση στο πλαίσιο του διαλόγου περί των ζητημάτων της εφαρμοσμένης ηθικής, επιχειρώ να στρέψω την αναζήτηση λύσεων, στον προσδιορισμό της ουσίας ή ενότητας του όντος από την πλευρά των προσωκρατικών και του Πλάτωνα. Συγκεκριμένα, διότι το θέμα του προσδιορισμού του όντος, θεωρούμενο υπό το γενικότερο οντολογικό και γνωσιολογικό πλαίσιο της παραδοσιακής φιλοσοφίας, αποτέλεσε προσφιλές θέμα των Ελλήνων στα πλαίσια της γενικής φιλο-

σοφικής κατανόησης και ερμηνείας του ανθρώπου και της φύσης που το περιβάλλει. Ο συστηματικός προσδιορισμός του όντος και του μη-όντος, στο πλαίσιο της οντολογίας του Πλάτων στο διάλογο Σοφιστή θα αποτελέσει επίσης το δόκιμο θέμα της παρούσας προσέγγισης, εφόσον το υπό μελέτη θέμα του προσδιορισμού του όντος, άλλοτε νοούμενο ως ανθρωπίνο ον, άλλοτε ως ον της φύσης, ακόμη, νοούμενο ως θεωρητικό ον, ίσως αποτελέσει πηγή δεοντολογικής προσέγγισης της εφαρμοσμένης ηθικής σε σημερινά ζητήματα. Κυρίως, λόγω της οξυδερκούς προσπάθειας και των επιχειρημάτων διαμέσου των οποίων ο Πλάτων τεκμηριώνει την οντολογία του στο Σοφιστή, όπου, με την πρωτοτυπία του εγχειρήματος του να συνδέσει τις αντίθετες απόψεις της εποχής, που διαιώνιζαν τις μονιστικές και πλουραλιστικές δοξασίες περί του όντος, διευρύνει την έννοια του, ορίζοντας αυτό με τη μέγιστη έννοια της δύναμης, παρά το κίνδυνο να πολλαπλασιάσει τα όντα.

Οι προσωκρατικοί,³ προκειμένου να ερμηνεύσουν τον κόσμο και τα όντα συνέδεσαν το όν με την ουσία του κόσμου. Ο Θαλής ο Μιλήσιος θεώρησε ως ουσία των όντων το νερό και ο Αναξίμανδρος στο έργο του Περί Φύσεως έθεσε ως ανώτατη αρχή και στοιχείο των όντων το άπειρο ως αθάνατον και ανώλεθρον, ενώ, ως απέκριση της άπειρης ουσίας είναι τα ατομικά πράγματα τα οποία προσδιορίζονται από τα ζεύγη θερμό-ψυχρό, ξηρό-υγρό, πυκνό-αραιό, φως-σκότος. Ο Αναξίμανης διέκρινε ως ουσία του όντος της άπειρης μεταβολές του αέρα μέσω σύκνωσης και αραιώσης.

Στη συνέχεια, όπως προκύπτει από την πολυμορφία των μαρτυριών, ο Πυθαγόρας ο Σάμιος και οι πυθαγόρειοι θέτουν ως ουσία των όντων το πέρας και το άπειρο, τους αριθμούς, στη προσπάθειά τους να εφεύρουν μια λογική-υλική ερμηνεία μεταξύ ύλης και μορφής για τα πράγματα του κόσμου. Ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος στη σειρά ποιημάτων που έγραψε, μεταξύ των κύριων ενστάσεων της καταστρεπτικής θεολογίας του, προτείνει ως πηγή του όντος τη γη, διότι από αυτή προέρχονται τα πάντα και σε αυτή επιστρέφουν. Ωστόσο, ο Ηράκλειτος θέτει ως ουσία το αείζων πυρ που διαιρεί για να μπορέσει στη συνέχεια ο Λόγος, ως εκείνο που είναι κοινό σε όλα, να φροντίζει για την δικαιοσύνη και ενότητα των εναντίων.

Η ελεατική σχολή εισηγείται, πλέον, ως αρχή το συστηματικό λογικό προσδιορισμό της πραγματικότητας του όντος, κρίνοντας μη επαρκή τα δεδομένα των αισθήσεων, δηλαδή τη κίνηση, τη γένεση και τη φθορά, ως

γνωρίσματα του κόσμου των φαινομένων. Όταν ο Παρμενίδης στο ποίημά του *Περί φύσεως* επιχειρήσε να απαντήσει μέσω τριών οδών της έρευνας στο ερώτημα Ποια η φύση του πραγματικού όντος, αποφαίνεται για την απόλυτη και μοναδική ενότητα του όντος, εφόσον το *ον* είναι δυνατόν να νοηθεί και να λεχθεί υπάρχει, ωστόσο, το *μη ον* δεν υπάρχει, είναι μηδέν και απορρίπτεται λόγω λογικής αντιφάσεως. Ο μαθητής του Ζήνωνας (490 π.Χ. - ;) επιχειρεί, περαιτέρω, διαμέσου των τριών προσφιλών παράδοξών του, να υποστηρίξει την ενότητα του παρμενίδιου όντος και να καταδείξει την αντίφαση προς τη πολλότητα, δηλ. ότι κάτι που δεν έχει μέγεθος ούτε πυκνότητα ούτε όγκο δεν θα μπορούσε καν να υπάρξει. Διότι λέει «αν το προσέθετε κανείς σε κάτι άλλο που υπάρχει, δεν θα έκανε αυτό το άλλο μεγαλύτερο, γιατί αν το προσέθετε χωρίς να έχει κανένα μέγεθος, εκείνο δεν θα μεγάλωνε καθόλου. Επομένως, αυτό που θα προσετίθετο δεν θα ήταν στην πραγματικότητα τίποτε. Ο Μέλισσος συνέβαλε στην εδραίωση του ελεατικού μονισμού με το έργο του *Περί της φύσεως* ή *Περί του όντος*, υποστηρίζοντας ότι η πολλαπλότητα των όντων των αισθήσεων είναι εκείνη που οδηγεί σε πλάνη, ακόμη, και σύγχυση περί της πραγματικότητας του όντος. Αφού λοιπόν δεν έγινε αλλά είναι, πάντα ήταν και πάντα θα είναι, και δεν έχει ούτε αρχή ούτε τέλος, αλλά είναι άπειρο. Γιατί αν είχε γεννηθεί θα είχε αρχή και τέλος.

Εν τούτοις ο Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος με το έργο του *Περί φύσεως*, έχοντας υπόψη του την ιωνική παράδοση, επανέρχεται στην υλική σύνθεση της ταυτότητας του όντος, όταν ορίζει το *ον* αντίστοιχα των τεσσάρων ιδιοτήτων ή ριζωμάτων, όπου η γη, το ύδωρ, ο αήρ και το πυρ αποτελούν τα στοιχεία που απαρτίζουν τα όντα διαμέσου των δυνάμεων της Φιλότητας και του Νείκους. Τελικά, ο Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος (500-428 π.Χ.) όρισε το *όν* ως νου, απείρως διαιρετό, άνευ γένεση και φθορά, ο οποίος θέτει τα πολλά σε ενότητα. Η θέση του περί μικρόκοσμου και μακρόκοσμου προέκυψε από το συγκερασμό της πλειονοκρατικής θέσης του όντος, που υποστήριζαν οι Μιλήσιοι και ο Εμπεδοκλής και της μονιστικής θέσης της ελεατικής σχολής, ενώ είναι φανερή η επιρροή του στο Σοφιστή του Πλάτωνα.

Σήμερα, ο Porper, προτρέπει επιστροφή στην απλή και απερίτεχνη λογικότητα των προσωκρατικών: επιτέλους είναι καλό να θυμόμαστε κάπου κάπου ότι η Δυτικού τύπου επιστήμη μας- και δεν φαίνεται να υπάρχει

άλλη- δεν ξεκίνησε με συλλογή παρατηρήσεων για πορτοκάλια, αλλά για τολμηρές θεωρίες για τον κόσμο. Διασαφεί δε, την υποστήριξή του στη ενωτική κοσμολογική θεώρηση του όντος, η οποία αντιτίθεται στην βακώνεια παρατήρηση, ότι σαφώς κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο ενδιαφέρει να κατανοήσει τον κόσμο που ζει, το μόνο που διαφέρει εάν θεμελιωθεί η κατανόηση αυτή στην επιστημονική παρατήρηση ή στη φιλοσοφική λογική. Ενώ σημειώνει ότι η εξειδίκευση για τον επιστήμονα μπορεί να αποτελεί μεγάλο πειρασμό, για τον φιλόσοφο είναι θανάσιμο αμάρτημα⁴. Έκτοτε ο φιλοσοφικός λόγος με τη γνωσιολογική μέθοδο του ορισμού (είτε παραγωγικά, είτε επαγωγικά) κατασκευάζει τα ουσιολογικά γνωρίσματα τα οποία καθιστούν τους όρους μιας έννοιας επαρκείς. Έτσι προέκυψαν δύο μορφές απαντήσεως οι οποίες δεν είναι αντιφατικές, αλλά διαφορετικού είδους και, όπως διευκρινίζει ο Guthrie, μας βοηθά να συλλογιστούμε ποια από τις δύο μας ικανοποιεί.

Ωστόσο, η επικράτηση της ανθρωποκεντρικής άποψης περί του όντος, που θέλει ο άνθρωπος να επιβιώνει και να ευτυχεί ως το ισχυρότερο ον, χρησιμοποιώντας τα κατώτερα είδη όντων, σύμφωνα με την φύση του, θεωρεί τον Πλάτωνα συνυπεύθυνο, μέσω της οντολογικής κατάταξης των γενών και των ειδών που εισηγήθηκε στο Σοφιστή. Κύριο μέλημα του Πλάτωνα στο Σοφιστή⁵ είναι ο ορισμός του όντος, όπου μελετά συστηματικά τη δυνατότητα μετάβασης της ανθρώπινης δόξας σε επιστημονική, άρα ορθή, κρίση περί του όντος, μέσω της διαλεκτικής μεθόδου, καθώς, είναι πεπεισμένος ότι μέσω της επίπονης διαιρέσεως και της συνθέσεως καθορίζεται αρχικά ο τύπος και περαιτέρω το περιεχόμενο των μέγιστων γενών του λόγου, τα οποία θέτουν το σαφές νόημα έκαστης έννοιας, εν προκειμένω, του όντος.

Πράγματι, ο Πλάτων στον Σοφιστή επιχείρησε μια συστηματική θεώρηση της έννοιας του όντος στο λόγο, όπου οι ορισμοί του όντος, κατά τις κυρίαρχες θέσεις της εποχής του, αποτελούν το αντικείμενο της κριτικής του στο πλαίσιο της αναθεωρημένης διδασκαλίας του. Όταν ακριβώς εκ των δύο ακραίων θέσεων -ορίζοντας οι υλιστές το ον ως σώμα (247c6), μη δίνοντας, ωστόσο, ικανοποιητική απάντηση στα ηθικά κατηγορήματα, προτρέπουν τους φίλους της ιδέας να ορίσουν το ον με την ιδέα διακρίνοντας την ουσία από την γένεση (248a7)- προέκυψε η διαμάχη περί του προσδιορισμού του όντος· η γνωστή φιλοσοφική διένεξη που ο Πλάτων

αποκαλεί «γιγαντομαχία περί της ουσίας» του όντος. Έτσι προβαίνοντας στη συγκριτική θεώρηση του όντος, όπως το θέτουν οι παλαιοί άντρες (243c), επιχειρεί να αποτρέψει τις μονομερείς και απόλυτες θέσεις της εποχής του με την συστηματική ανάλυση των εννοιών του όντος και της πραγματικότητας. Ορίζοντας, τελικά, το *ον* ως δύναμη, προσφέρει μια συμβιβαστική λύση μέσω δυναμικής κοινωνίας της πραγματικότητας, δηλ. μεταξύ ύλης και ιδεών.

Για το σκοπό αυτό η έννοια του όντος διευρύνεται από τον Πλάτωνα, περιέχονσα τα μέγιστα γένη, τον ίδιο το λόγο και το νοείν, εφόσον μέσω της διεύρυνσης του πεδίου του φιλοσοφικού λόγου θα διευρυνθούν, επίσης, οι εννοιολογικοί ορίζοντες της κρίσης μας, εμπεριέχοντας τον *ον* ως σώμα και ως ιδέα. Ποια είναι τα στοιχεία του φιλοσοφικού λόγου που διακρίνουν και καθορίζουν την ορθή επιστημονική γνώση από τις άλλες ψευδείς όψεις του λόγου; Την εγγύηση αυτή, είναι πεπεισμένος ο Πλάτων, παρέχει η διαλεκτική μέθοδος, διότι ο ορισμός της ουσίας του όντος, και εκ τούτου η κρίση μας περί αυτού, προϋποθέτει διαφορετική συμφωνία στο λόγο, η οποία ως επιστημονική μέθοδος καθορίζει κατά λογική αναγκαιότητα όλα τα είδη εννοιών, ακόμη τα μικρά και γελοία ονόματα αποτελούν συντελεστές της κρίσης εφόσον ανήκουν σε εννοιολογικές κατηγορίες.

Εφόσον ο Πλάτων στο Σοφιστή θεωρεί αποκλειστικό παράγοντα για τη γνώση του όντος την ανθρώπινη κρίση και όχι ορισμένες γνωστικές δυνάμεις και ικανότητες που κατέχει, προέκυψε η φιλοσοφική ανάγκη να καταστεί η έννοια αντικείμενο έρευνας, εφόσον αποτελεί φορέα κρίσης, και να καθοριστεί ακριβώς η σημασία της, κατ' επέκταση η ορθή χρήση της μέσω ενός πλήρους εννοιολογικού συστήματος, το οποίο θα αποτρέπει το σφάλμα και το ψεύδος της γνώσεως, *εν προκειμένω* του όντος. Διότι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η κρίση μας εκφέρει γνωστικό ισχυρισμό όταν λέμε τί περί του κόσμου και δια τούτο αποτελεί πηγή της ουσίας του όντος (αληθής ή ψευδής), ακριβώς, γιατί υφίσταται σχέση, κοινό στοιχείο, μεταξύ λόγου και κόσμου και είναι σύστοιχη προς τις εκάστοτε αντιλήψεις που έχουμε περί του όντος. Εκ τούτου ο Πλάτων εισάγει το φιλοσοφικό ζήτημα περί ύπαρξης ή υπόστασης των καθολικών εννοιών, η αμφισημία των οποίων προκαλεί λογική αντίφαση, παράδοξα, και διλήμματα δια του λόγου το αληθές, όπως η διάφορη σημασία του είναι, ως υπαρκτικό είναι και ως συνδετικό είναι, κατά λογική ακολουθία ισχυρίζεται ότι η κατάφαση

και η απόφαση δεν είναι αντίθετα στοιχεία του λόγου, αλλά, η σύνθεσή των καθίσταται κύριο στοιχείο δια την ταυτότητα της έννοιας. Τελικά η οντολογική πραγματικότητα στο Σοφιστή διακρίνεται της παραδοσιακής πραγματικότητας, που κρίνει σύμφωνα με την έννοια της υπάρξεως, όταν στράφηκε στο περιεχόμενο του αποφαιτικού νοήματος των εννοιών στο λόγο όπου οι αρνήσεις ου και μη δεν δηλώνουν αντίθετα είδη, αλλά, συμμετέχουν στον ορισμό της έννοιας και περαιτέρω στη διάκριση της ψευδής κρίσης στο λόγο.

Προκειμένου ο Πλάτων να καθαρίσει αρχικά το εννοιολογικό πεδίο των εννοιών και να μεταβεί στην δυσκολότερη υπόθεση της θεωρίας του, να προσδιορίσει ακριβώς το αληθές νόημα των κρίσεων στο λόγο επικαλείται τις αντιλήψεις των Μιλησίων, του Παρμενίδη και τις ελεατικής σχολής, που προσηγορεύουν στο περιεχόμενο της έννοιας του όντος τις πολικές ιδιότητες (υγρό, ξηρό), αριθμό (εν, πολλά), σχέσεις (ενότητας, αποχωρισμού), καθώς γένεσης και φθοράς, καθιστούν το νόημα των εννοιών τούτων (243B) ασαφές, διότι απορούμε όχι για μόνο το ασαφές περιεχόμενο του μη όντος, αλλά και το ήδη εκ των προσωκρατικών φιλοσόφων καθορισμένο περιεχόμενο της έννοιας του όντος. Τι σημαίνει το όν; Είναι πράγμα ή νόημα, πια είναι η αληθής φύση του; Στηριζόμενος σε δύο βασικά επιχειρήματα, στην αρχή της αντιφάσεως και την αρχή της πολικότητας των εννοιών, ο Πλάτων κρίνει το περιεχόμενο του όντος και μη όντος, του είναι και μή είναι, θέτοντας αρχικά σε κριτική τις έως τότε αντιλήψεις περί απόλυτης στατικής υφής των εννοιών της ποιότητας και της ποσότητας, ενώ αποδέχεται τη διαλεκτική υφή της ολότητας, όπου το ένα και τα πολλά κατά κάποιο τρόπο είναι και δεν είναι.

Τούτη η δυσχέρεια υπερβαίνεται στον Σοφιστή όταν εισάγει ως κοινό κριτήριο περί της πραγματικότητας τη δύναμη, επιχειρώντας συμβιβασμό των αντίθετων αντιλήψεων, καθώς είναι πεπεισμένος ότι η θέση του αυτή θα ικανοποιεί αμφοτέρους πλευρές υλιστών και ιδεαλιστών. Κατά συνέπεια ο Πλάτων διευρύνει την έννοια του όντος περιλαμβάνοντας στην καθολική έννοια του όντος κάθε κατηγορημα ποιότητας, ποσότητας, αριθμού, είναι, λόγου, νοείν όπως απορρέει από τη κοινωνίας των ειδών και καταλήγει σε σαφή ορισμό του όντος ότι δεν είναι τι άλλο από την δύναμη (247 E2). Μεταξύ ασώματου και υλικού όντος δεν υφίσταται πλέον είτε το κριτήριο της υπάρξεως είτε της ουσίας, αλλά αντικαθίσταται εκ της ευρύτερης έν-

νοιας της δυνάμεως, ακριβώς, η ύπαρξη των αισθητών όσο και η ουσία των ιδεών σχετίζονται υπό την ενέργεια της δυνάμεως. Είναι προφανές ότι ο όρος δύναμη διευρύνεται από τον Πλάτωνα προκειμένου να νοηθεί και ως ενέργεια του νου όσο επιτελεί το έργο της γνώσεως, άρα, συμπεραίνει ότι το αντικείμενο της γνώσεως, είτε νοούμενο ως καθ' έκαστα είτε νοούμενο ως καθολικό ον ποιεί και πάσχει καθόσο γνωρίζεται (248 E6).

Τελικά, υπό το πρίσμα της ηθικής προσέγγισης του όντος, επισκοπώντας τις θέσεις περί του όντος τόσο των προσωκρατικών διανοητών όσο και του Πλάτωνα στο Σοφιστή, παρατηρούμε ότι αναζητούν εκείνο το κοινό στοιχείο ή αρχή που διέπει τα όντα, η οποία θα αποτελέσει ορισμένως την αξία των όντων, εφόσον, προβάλλει, ακριβώς, την ουσία αυτών, υπό την προϋπόθεση -και εδώ βρίσκεται η καινοτομίας τους- ότι δεν αποτελεί, κατ' ανάγκη, στοιχείο της υπόστασής τους.

Οι προσωκρατικοί, προκειμένου να ισχυρισθούν την αξία της ενότητας του όντος, έθεσαν ως ουσία του άλλοτε φυσικά στοιχεία, άλλοτε το Νου, ακόμη το Λόγο, τόσο την αρμονία όσο και τους αριθμούς. Ο Πλάτων, ωστόσο, προβαίνει σε μία συστηματική κριτική θεώρηση των θέσεων περί ενότητας των όντων, όπως οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι υποστήριζαν προκειμένου να ισχυρισθεί την πολυπόθητη κοινωνία μεταξύ νου και ύλης -η οποία ήταν ανέφικτη για όσο επικρατούσαν οι μονομερείς ισχυρισμοί ότι την ουσία των όντων αποτελεί είτε η ύλη είτε η ιδέα- προτείνοντας ως ουσία των όντων την δύναμη. Ενώ, προτρέπει περαιτέρω όπως οξυδερκείς φιλόσοφοι ορίσουν συστηματικά τα γένη και τα είδη του όντος.

Σήμερα, κατά κάποιο τρόπο η συστηματική αναζήτηση της «ουσίας» των όντων, εκ τη οποίας θα απορρέει όσο και θα θεμελιώνεται η αξία των όντων, παραμένει μία μορφή προσέγγισης των φιλοσόφων της ηθικής, προκειμένου να αποδείξουν την αξία των όντων ανεξάρτητα ανθρωποκεντρικών θέσεων, οι οποίες συντέλεσαν στην οικολογική κρίση, κυρίως, μέσω της χρηστικής αξίας τους. Βέβαια, αξίζει να επισημαίνουμε ότι, αντίστοιχα προς τις εκάστοτε ανάγκες τόσο έκαστης εποχής όσο και θεωρίας, η Χ ουσία ή αρχή που χαρακτηρίζει τα όντα διευρύνει ή περιορίζει τον ορίζοντα της έννοιας ον, συνεπώς και τους φορείς αυτής, επιλεκτικά⁶. Ενώ, ένα από τα κύρια ζητήματα της ηθικής είναι πως θα βρεθεί λύση η οποία αφενός δεν θα περιορίζει την αξία των όντων όπως οικοσυστημάτων, μελλοντικών γενεών, αφετέρου δεν θα τη διευρύνει, καθώς μπορεί

να θεωρηθούν καταστροφικοί ιοί ισάξια όντα. Είναι προφανές ότι ακόμη και μία δεοντολογική θεώρηση των ηθικών ζητημάτων είναι δύσκολο να υπερβεί τα παραπάνω.

Ωστόσο, υπό το πρίσμα της ηθικής προσέγγισης της έννοιας του όντος ως πηγή ηθικής αξίας του φορέα της, τα επιχειρήματα που είναι δυνατόν να επικαλεσθώ περαιτέρω, λόγω της αναγκαιότητας των σημερινών ηθικών ζητημάτων, ώστε να υποστηρίξω ότι η έννοια του όντος αποτελεί πηγή καθολικής αξίας, για να αντιτεθώ την εκδοχή που θέλει ορισμένα όντα να αποτελούν πηγή απαξίας, (όπως προκύπτει από τον περιορισμό τόσο της εγγενούς αξίας ορισμένων ανθρώπων, λ.χ. όσων δεν φέρουν τα χαρακτηριστικά «συνείδησης» ή «ζωής», όσο και της χρηστικής αξίας των όντων του περιβάλλοντος) είναι: αφενός, οι απόψεις λ.χ. της οργανικής ενότητας των όντων των προσωκρατικών, οι ανατολικές αντίληψεις περί του όντος, η πλατωνική ή πλωτινική απορροή του όντος, η σοφιστική υπόδειξη της ανθρωποκεντρικής αντίληψης περί του όντος, το πρότυπο της αρκαδικής φύσης, η επικούρεια διαμονή στη φύση, η χριστιανική αντίληψη του παραδείσου, η υπαρξιακή φιλοσοφία, η βαθιά οικολογία, κ.α., τις οποίες μπορούμε να επικαλεσθούμε διότι ασπάζονται την αξία των όντων, σύμφωνα πάντα προς τις εκάστοτε μορφές πεποιθήσεων και δοξασιών, ακόμη, διότι στη πορεία του χρόνου αποδείχθηκε ότι συνέβαλαν, εφόσον κατά κάποιο τρόπο σεβάστηκαν, στην αξία των όντων, αντίθετα από άλλες πεποιθήσεις· αφετέρου, να αποδείξουμε ότι όλα, ανεξαιρέτως, τα όντα αποτελούν τα αναγκαία μέρη της ζωής συνολικά και συμβάλλουν στην ενότητά της, συνεπώς, έχουν ηθική αξία καθ' αυτά και χρίζουν τόσο δικαιωμάτων όσο και υποχρεώσεων.

Ενδεχομένως, η υπόθεση αυτή θα ήταν δυνατή εάν επιληφθούμε μίας γενικής αρχής εκ της οποίας θα απορρέει η απόλυτη ισχύ των επιμέρους περιπτώσεων, όπως, σύμφωνα με τον κλασικό φιλοσοφικό συλλογισμό:

Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί.

Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος.

Άρα ο Σωκράτης είναι θνητός.

Εξ' αρχής το επιχείρημα μίας δεοντολογικής αρχής, εν προκειμένω, όλα τα όντα έχουν ηθική αξία, η οποία θα αποτελεί πηγή ηθικής αξίας είτε καθ'

αυτή είτε εξ' ανάγκης, έχει μέγιστο βαθμό δυσκολίας τόσο θεωρητικής απόδειξης όσο και εφαρμογής. Αποτελεί ωστόσο πιθανή σπουδή προς την εύρεση καθολικών λύσεων, οι οποίες ενδεχομένως να καταρρεύσουν εφεξής επικαλεσθούμε τον αφελή ίμερο προς την γενικότητα των φιλοσόφων, τον δογματισμό της απόλυτης ισχύς ή ειδικότερα από πλευράς εφαρμοσμένης ηθικής, το σημαντικό επιχείρημα της ανισότητας μεταξύ των όντων εφόσον κατά κάποιο τρόπο υποβιβάζουμε την αξία του ανθρώπου και εξυψώνουμε την αξία άλλων όντων.

Ωστόσο θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, ώστε να υπερβούμε το σκόπελο της ισότητας ή ανισότητας της αξίας μεταξύ των όντων, ότι η ισότητα δεν δηλώνει κατ' ανάγκη ομοιότητα μεταξύ τους, αλλά, μία «ειδική» αξία έκαστου όντος, αξία που προκύπτει από το είδος του. Είναι προφανές ότι εκείνη η ειδική αξία των όντων που επικαλούμαστε γίνεται ευκολότερα φανερή και σαφής στα οργανικά είδη απ' ότι στα ανόργανα είδη, λ.χ. ένα βράχο ή ένα οικοσύστημα, κ.α., εν τούτοις, δεν την αποκλείει. Προκειμένου να ισχυρισθούμε την ειδική αξία των ανόργανων ειδών του όντος, θα επικαλεσθούμε το πλατωνικό ορισμό του όντος ως δύναμη καθότι διευρύνει την έννοια του όντος και περιέλαβε υπό αυτή τόσο τα φυσικά όντα όσο και τα νοητά, με το επιχείρημα ότι ως ον ορίζεται ό,τι ποιεί και πάσχει, δηλ. είτε ενεργεί φυσικά (κινείται) είτε πάσχει νοητά (στέκει), καθόσον στην πρώτη περίπτωση ενεργεί από μία έσωθεν δύναμη ενώ στη δεύτερη πάσχει από την έξωθεν δύναμη του νου. Συνεπώς για τον Πλάτωνα ό,τι γίνεται με τις αισθήσεις αντιληπτό και με το νου καταληπτό θεωρούνται, εξίσου, όντα, αφενός ότι κατέχει φυσικές ιδιότητες αφετέρου ότι επιδέχεται κατηγορήματα. Λ.χ. τόσο το άλογο είναι ον εφόσον το αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας, όσο και ο μονόκερος ο οποίος, πιθανών, δεν είναι ως ύπαρξη εδώ και τώρα, αλλά ίσταται ως κατασκευή του ανθρώπινου νου. Είναι ον καθόσον αποτελεί αντικείμενο του στοχασμού μας και επιδέχεται κατηγορήματα.

Υποθετικά η θέση του Πλάτωνα, ως προς τον ορισμό των όντων ως δύναμη, ορισμός που, κατά την άποψή του, θα προσδιορίζει και θα επαναπροσδιορίζει το ον ώστε να αποτραπεί το ψεύδος περί του μη-όντος, ενδεχομένως να εφαρμοσθεί επιτυχώς σήμερα, προκειμένου να υποστηρίξουμε ζητήματα εφαρμοσμένης ηθικής, λ.χ. να θεωρήσουμε ότι ουδεμία διάκριση υφίσταται ως προς την αξία, άρα, των δικαιωμάτων τους και

των υποχρεώσεών μας απέναντι των ανθρώπων χωρίς συνείδηση, γενικά οργανισμών και ανόργανων στοιχείων της φύσης, ακόμη και οικοσυστημάτων, εφόσον θεωρούνται όντα υπό την έννοια είτε της νοητικής είτε της φυσικής δύναμης, παρότι ο αντίλογος θα ισχυρισθεί ότι δίδεται ισάξια θέση και απέναντι σε καταστροφικά προς το περιβάλλον όντα. Περαιτέρω όμως μας δίνεται η δυνατότητα να επικαλεσθούμε, όπου προκύπτει ηθική ανάγκη, δικαιώματα και υποχρεώσεις σε όντα τα οποία δεν υπάρχουν ακόμη, εφόσον ίστανται στο νου και στο λόγο μας, απ' όπου λ.χ. θα προκύπτουν οι υποχρεώσεις μας απέναντι στις επόμενες γενεές των όντων γενικά, εφεξής και γίνονται καταληπτά από τον ανθρώπινο νου ή διότι αποτελούν, εξ' ανάγκης, αντικείμενα του στοχασμού μας.

Τελικά, προκειμένου να τεκμηριώσω την ηθική προσέγγιση του όντος, ο υποθετικός ισχυρισμός ότι όλα τα όντα έχουν αξία μέσω του οποίου επιχειρώ την κατάλυση της κατάλυσης της αξίας των όντων, θεμελιώθηκε πρώτο στην έννοια της ταυτότητας του όντος, όπως οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι κατέδειξαν, δεύτερο στην αναγκαιότητα της ετερότητας όταν συστηματικά υποστήριξε ο Πλάτων ότι τα αντίθετα δεν αποτελούν αντιφατικά στοιχεία του Όλου, αλλά, αναγκαία μέρη του, συνεπώς, η ηθική αξία του όντος προκύπτει τόσο από τα χαρακτηριστικά στοιχεία του γένους (ταυτότητας) όσο και του είδους (ετερότητας).

Όπως η καινοτόμος πρόταση του Πλάτωνα να ορίσει το *ον* ως δύναμη και να προτρέψει σε ένα συστηματικό προσδιορισμό των γενών και των ειδών, προκειμένου να είμαστε σαφείς με το λόγο μας όταν μιλούμε περί αυτών δεν αποτελεί μια συνταγή, αλλά, μία επίμονη προσέγγιση καθημερινών ζητημάτων, προκειμένου να δοθεί απάντηση ή λύση, θέτοντας σε κριτικό έλεγχο τις πιθανές παραμέτρους, εν προκειμένω, έκαστη κρίση περί του όντος. Παρομοίως, στη παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε η δύσκολη οδός της υποθετικής κατάλυσης της κατάλυσης της έννοιας της αξίας του όντος νοούμενη ως ανθρώπινο δημιούργημα, η οποία, ενδεχομένως από πλευράς φιλοσοφίας, θα ήταν δυνατή εξ' αρχής εφεξής και επικαλεσθούμε το ολισθηρό επιχείρημα αυτής, εφόσον, μπορεί να οδηγήσει έως τα άκρα ό,τι αποτελεί δημιούργημα του ανθρώπου, ακόμη, στην κατάλυση του ίδιου του λόγου.

Ωστόσο, υπό το πρίσμα της παρούσας μελέτης, η γενική αρχή όλα τα όντα έχουν αξία η οποία θεμελιώνεται στην αρχή της ταυτότητας, προβάλλ-

λει ένα ηθικό αίτημα, εφόσον δεν αποδεικνύεται από την πραγματικότητα όπως η αρχή όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί, δηλ. αποτελεί μόρφωμα επικοινωνίας προκειμένου να διαμορφώσουμε εκείνη τη γνώμη και στάση, ιδίως από πλευράς κοινού νου, ώστε να υπερβούμε τα σημερινά σημαντικά ζητήματα της εφαρμοσμένης ηθικής.

Αντιθέτως, η ειδική αξία έκαστου όντος, η οποία θεμελιώνεται στην αρχή της ετερότητας, χρήζει ειδικής προσέγγισης από στοχαστές, που θα συνεκτιμήσουν όλες τις παραμέτρους που χαρακτηρίζουν κάθε είδος του όντος, όπου, η ειδική αξία δεν θα προκύπτει μονάχα από μία ποσοτική και περιγραφική προσέγγιση, αλλά, εξίσου από μία ποιοτική κατανόηση και ερμηνεία, όπως οι στοχαστές της ηθικής φρόντισαν ήδη να επισημάνουν λ.χ. την ύπαρξη, το είδος, την πληροφόρηση, την αισθητική, την καταγωγή του όντος, κ.α.

Ασφαλώς, οι παραπάνω υποθέσεις αποτελούν νύξεις, στο πλαίσιο ενός εποικοδομητικού διαλόγου της εφαρμοσμένης ηθικής. Ωστόσο, προκειμένου να θεμελιωθούν χρήζουν συστηματικότερης θεώρησης, ενώ είναι προφανές ότι σε θέματα ηθικής φιλοσοφίας ο ορίζοντας παραμένει ανοικτός, εφ' όσον είθισται ο επίμονος κριτικός έλεγχος έκαστης θέσης όπως και η αυτοκριτική.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. Ε.Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005.
2. Για την συστηματική μελέτη της ηθικής αξίας, βλ. Μ. Δραγώνα-Μονάχου, *Σύγχρονη Ηθική Φιλοσοφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995, Θ. Πελεgrίνης, *Ηθική φιλοσοφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, *Βιοηθική και Φιλοσοφία*, Σύλλογος προσωπ. Οδοντιατρικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα 2003, Ε.Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, Κ.Βουδούρης, *Οικολογικές Αξίες*, Ιωνία, Αθήνα, 2002.
3. Πρβλ. W.K.C. Guthrie, *Οι Έλληνες Φιλόσοφοι*, Παπαδήμα, Αθήνα, 2001, G.S. Kirk, J.E. Raven, M. Schofield, *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*, MIET, Αθήνα, 2001.
4. Πρβλ. Karl Popper, *Ο Κόσμος του Παρμενίδη*, Καρδαμίτσα, 2002, σελ.10.
5. Πρβλ. Πλάτων, *Σοφιστής*, μτφρ. Δ. Γληνός, Εκδ. Ζαχαρόπουλος.
6. Όπως προκύπτει από την ιστορία της εφαρμοσμένης ηθικής γενικά και ειδικότερα της οικολογικής.